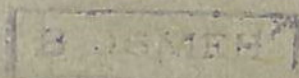

Ե. ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ

գյուղ. գիտութ. քեկմտծու

**ՄԹԵՐԱՅԻՆ ԳԼՈՒԽ ՍՈՒԽ
ՀԱՏԱԿՆ ԻԲՐԵՎ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ
ՑԱՆԳԻ ՄԱՏԵՐԻԱԼ**

ՀԱՅՊԵՏՀՐԱՏ

1 9 4 3

635.25

4992

U-91

Անկարգյալ, Ե.

Արտաքին գնի արժեք հա-
շակի իրրի քաղաքացի

1ա. 204.

ՀՍՍՌ ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏ
ԴԱՇՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԿԱՅԱՆ

635.25
Մ-91

Ե. ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ
(Գյուլգիսարյուհների քեկեածու)

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 թ.

ԽԹԵՐԸՅԻՆ ԳԼՈՒԽ ՍՈՒԻ ՀԱՏԱԿՆ
ԻՐԻՇՎ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՑԱՆՔԻ ՄԱՏԵՐԻԱԼ

ՀԱՅՊԵՏՀՐԱՏ
ԵՐԵՎԱՆ 1943

8

4492
A 18915

Е. МОВСИСЯН

**Донце продовольственного репчатого лука
как добавочный посадочный материал**

(На армянском языке)

Армгиз, Ереван, 1943

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սոխն ամենատարածված, վխտածիններով հարուստ բան-
ջարանոցային կուլտուրաներից մեկն է. օգտագործվում
է իր ամենափոքր հասակից սկսած մինչև լրիվ հա-
տունացման ժամանակը. օգտագործվում են նրա և՛ կանաչ օր-
գանները և՛ դլուխը, թե՛ չոր և թե՛ թարմ դրուժյամբ: Սոխն
օգտագործվում է մարդկային անդի մեջ, տարվա բոլոր եղա-
նակներին, չափ բազմառեսակ ձևերով. օգտագործվում է հում
վիճակում իբրև կանաչեղեն, չափ տեղերում՝ կրակի մեջ խորո-
ված վիճակում, իսկ ճաշարաններում լայն չափով օգտագործ-
վում է գրեթե ամեն տեսակի կերակուրների մեջ՝ իբրև հոմե-
մունք: Կոնսերվի արդյունաբերության մեջ սովոր մեծ չափով
սպառվում է թե՛ առանձին վիճակում և թե՛ իբրև կոմպոնենտ
կամ համեմունք՝ դանդաղ բանջարեղեն ու մսեղեն կոնսերվա-
ներ պատրաստելու ժամանակ:

Նկատի ունենալով սոխի նկատմամբ եղած մեծ պահանջը,
նա մշակվում է այն բոլոր ուայոններում, որտեղ նրա դարձա-
ման համար կան շատ թե քիչ նպաստավոր պայմաններ. նա
մշակվում է և՛ իբրև բանջարանոցային կուլտուրա՝ փոքր տա-
րածություններով և՛ իբրև դաշտային կուլտուրա՝ մասնագիտա-
ցած տնտեսություններում: Այն շրջաններում, որտեղ ինչ-ինչ
պատճառներով սոխի կուլտուրան չի դնում, կամ դեռ չի յու-
րացված, նրա սպառումը դնում է ի հաշիվ ներմուծվող սոխի.
ալյուրիսի դրուժյուն է, օրինակ, Հայաստանի լեռնային ուայոն-

ներում, որոնք իրենց միջերային սոխի պահանջը ծածկում են Արարատյան դաշտավայրից կամ հարևան ռեսուրսը իրենց բերվող գլուխ սոխով: Նկատի ունենալով արանապորտի դժվարությունները և գլուխ սոխը պիտանի վիճակում երկար պահելու անհարկությունը, վերջերս գլուխ սոխը չորացվում է և օգտագործվում իրրե չորացրած բանջարեղեն: Նկատի ունենալով բանջարեղենների սպառման անընդհատ աճը, անհրաժեշտ է համարվում դրանք մշակել իրենց իսկ սպառման դոտիններում: Այդ պատճառով էլ սոխի գրաված տարածությունը դնելով ընդարձակվում է՝ ընդգրկելով նոր և նոր շրջաններ:

Սերմագաշտերում սոխի սերմ ստանալու համար անկում են մեծ քաշ ունեցող գլուխ սոխերը՝ հեկտարին մինչև 12 տոնն ընդհանուր քաշով: Թեև սոխի սերմի անհրաժեշտ քանակը մեկ հեկտարի համար շատ մեծ է (5—10 կգ), բայց նկատի ունենալով այդ սերմի պահանջի ընդհանուր քանակությունը, սերմի գեֆիցիտային լինելը և ինքնարժեքի բարձրությունը, խնդիր է դրվում նոր աղբյուրներ գտնել այդ գեֆիցիտը ծածկելու և սերմի ինքնարժեքը իջեցնելու համար:

Այն բոլոր վայրերում, որտեղ մեկ տարում սերմից գլուխ սոխ անեցնելու դժվարություններ կան (օրինակ, ՍՍՌՄ-ի հյուսիսային մարզերում, Սիբիրում, Հայաստանի լեռնային շրջաններում և այլն), բայց սոխուկներ տնկելով կարելի է ստանալ գլուխ սոխ, կարելի է նաև օգտագործել միջերային սոխի հատակն իրրե ցանքի մատերիալ: Նույն հաջողությամբ կարելի է այդ հատակներն օգտագործել սոխի սերմ ստանալու համար: Իսկ կանաչ սոխ կարելի է ստանալ ամենուրեք, այն էլ տարբեր բոլոր եղանակներին, իրրե ցանքի մատերիալ օգտագործելով դարձյալ միջերային գլուխ սոխի հատակը, մինչև այժմ անարժեք համարվող այդ թափուկը:

ՄԻ ՔԱՆԻ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՍՈՒԻ ԵՎ ՆՐԱ ՀԱՏԱԿԻ ԲԻՈԼՈԳԻԱՅԻՑ

Գլուխ սոխը (*Allium Cepa* L.) պատկանում է միաշաքիլա-
փոր բույսերի չուշանալիների (*Liliaceae*)— ընտանիքին. նա
հիմնականում բազմամյա բույս է. բազմանում է և՛ սերմով և՛
սոխուկներով: Սոխի սերմը նախատալիս պայմաններում ծլելով,
տալիս է սոխի բույսը, որը, նայած կլիմայական պայմաններին,
ստանձանում է տարբեր մեծություն գլուխ սոխ:

Հարավային տաք կլիմայի և երկար վեգետացիայի պայ-
մաններում ցանքի առաջին տարում ստացվում է լրիվ հասուն-
նացած գլուխ սոխ՝ երբեմն 200—300 գրամ քաշով: Գլուխ սոխը
երկրորդ տարում տնկում են նրանից սերմ ստանալու համար,
այդ գլուխը ոչնչանում է խալա: Սերմացու սոխը հալումն ու-
նի հողում առաջացնելու նոր գլուխ սոխ, բայց որովհետև վեր-
ջինս չի մեծանում, այդ պատճառով էլ հատուկ ուշադրությամբ
չի արժանացել:

Հյուսիսային և լեռնային գոլում և կարճ վեգետացիոն շըր-
ջան ունեցող մարզերում և շրջաններում առաջին տարում սոխը
առնտեսական տեսակետից լրիվ զարգացման չի հասնում: Նա
այդ տարում տալիս է մանր գլուխներ, որոնք միջերային նպա-
տակներով անմիջական սպառման չեն դնում, ինչպես նաև ան-
միջապես չեն օգտագործվում սոխի սերմ ստանալու համար:
Այդ մանր սոխուկները—սևուկները—երբեմն մեկ գրամից է՛լ
պակաս քաշով, աչնա՛նը հողից հանվում են, արևի տակ լավ

չորացվում և ամբողջ ձմեռը պահվելով 15—18° ջերմության տակ, երկրորդ տարվա զարնանը տնելում են՝ հասունացած դլուխ սոխ ստանալու համար: Երկրորդ տարում ստացված ալդ դլուխ սոխն օգտագործվում է թե՛ միջերային նպատակներով և թե՛ երրորդ տարում սոխի սերմ ստանալու համար:

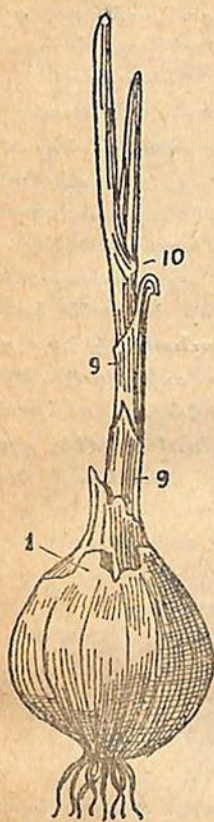
Այսպիսով սոխի բույսը սերմից—սերմ լրելի ցիկլը բոլորում է հարավում երկու տարում, իսկ հյուսիսում, ցուրտ պայմաններում՝ երեք տարում: Առաջին դեպքում միջանկյալ ստադիա է հանդիսանում դլուխ սոխը, երկրորդ դեպքում՝ անոկը և դլուխ սոխը:

Որպեսզի դլուխ սոխը ծաղկացողուն (стрелок) տա կամ սերմ առաջացնի, պետք է անցկացնի մի ցուրտ ձմեռ, որի ընթացքում նա յարովիզացիայի է ենթարկվում: Առանց այդ ստադիան անցնելու դլուխ սոխը նոր բույս կազմելով, չարունակաբար նոր դլուխ է տալիս:

Անոկները—մանր սոխուկները—պարտադիր կարգով պետք է պահպանվեն ձմեռվա ցրտից, որպեսզի յարովիզացիայի չենթարկվեն. հակառակ դեպքում ալդ սոխուկներով կստարած ցանքսից առաջանում են ծաղկացողուներն՝ սերմի աննշան սրտ-դուկցիայով:

Երկրորդ տարում դլուխ սոխից նոր բույս առաջանալիս ստանում է դլխի ամբողջ նյութը՝ անկախ դլխի մեծությունից: Նշանակում է դլուխ սոխը աննշանյութերի մի պաշար է ապագա բույսի կաղմակերթման համար. խոշոր դլխից ստացվում է խոշոր բույս, անոկից՝ մանր բույս: Բայց վերջինս, նախատախիբ պայմաններում դառնելով, կարող է առաջացնել նույնքան մեծ դլուխ: Նշանակում է սոխի՝ ամեցման համար (նոր բույս առաջացնելու համար) անհրաժեշտ չէ, որ տնկվող սոխը մեծ քաշի դլուխ ունենա: Նույնիսկ անտեսական և աղբոտեխնիկական նկատառումներով գերադասությունը շատ հաճախ տրվում է համեմատաբար մանր անոկներին—սոխուկներին: Օրինակ, Մխովսկու փորձնական կայանի փորձերը ցույց են տվել, որ այն ժամանակ, երբ անոկի միջին քաշը 0,74 գրամից հասցվել է 14,58 գրամի (մոտավորապես 20 անգամ մեծ), փորձամարդից ստացված բերքը 53 կգ-ից հասել է 116,1 կգ-ի (2,19 անգամ), իսկ մեկ դլուխ սոխի միջին քաշը 128,6-ից դարձել է 141,5 գրամ (1,10 անգամ):

Այս բոլորը ցույց է տալիս, որ սոխի գլուխն այժմյան մեծության է հասցված շնորհիվ մարդու աշխատանքի. բույսի՝ իրեն զարգացման համար այդքան նյութի կուտակումն անհրաժեշտ չէ:

Նկ. № 1. Ծողո սոխ

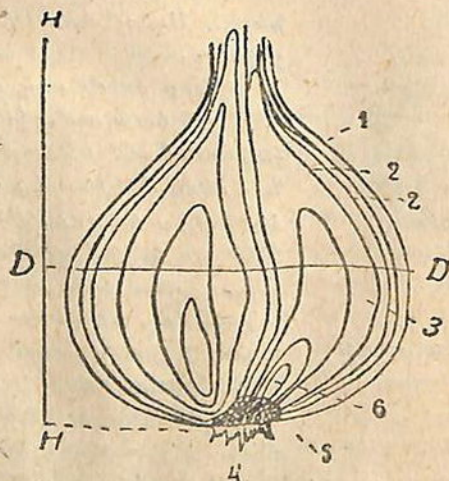
Սերմից աճած սոխի բույսը մինչև ամառվա կեսերը շատ գանգաղ է աճում. նրա աճը գնում է վերերկրյա օրգանի, տերևների և փնջավոր արմատների առաջացման ուղղությամբ: Սոխի գլուխն սկսում է առաջանալ ամառվա կեսերից սկսած և վերջանում է ուշ աշնանը—հոկտեմբերի վերջերին: Սոխի գլուխը հասունացած և տնտեսական տեսակետից պահելու պիտանի է համարվում այն ժամանակ, երբ բույսի տերևների հիմքը—կեղծ ցողունը—բարականում է և տերևներն ընկնում են: Այդ ժամանակ իրենց գործունեությունը դադարեցնում ու ոչնչանում են նաև արմատները: Սոխը մտնում է իր հանգստի շրջանը:

Երբ սոխն այդ ստադիայում հողից չի հանվում, իսկ աշնան օրերը շարունակում են նպաստավոր լինել, նա սկսում է նորից կանաչել. առաջ են գալիս նոր տերևներ ու արմատներ՝ ի հաշիվ գլուխ սոխի, վերջինս արագությամբ մաշվում է ու պահելու համար անպետք է դառնում: Աշնանը չծլած և հողում մնացած գլուխ սոխը ձմեռն անց է կացնում հողում և զարնանից կանաչելով, սերմատու բույս է տալիս:

Սոխի գլուխը կաղմված է հատակից, մասլի թեփուկներից, չորացած արտաքին թեփուկներից և կեղծ ցողունից (նկ. 1—5): Կեղծ ցողունն ըստ էության բույսի տերևների և թեփուկ-

ների ձևափոխված դրուժյունն է. նրա մեջ ի մի են հալաքված թեփուկների ծայրերը:

Սոխի մասլի թեփուկները կազմում են գլուխ սոխի ամենամեծ մասը և իրենցից ներկայացնում են ձևափոխված տերևներ: Նրանցում են կենտրոնացած սոխի սննդանյութերը, որոնք և օգտագործվելու են ապագա բույսի կազմակերպման համար: Այդ մասլի թեփուկներն այնքան օժանդակ, երկրորդական դեր են կատարում, որ գլուխ սոխը պահելու ժամանակ նրանք աստիճանաբար մաշվում են, նրանց նյութերն օգտագործվում են սոխի ներսում լրացուցիչ պրոցեսների համար և ի վերջո վերածվում են չոր թեփուկների: Այն միաստը, որ ամենավոք սոխի գլուխը (սեռիքը) նպաստավոր պայմաններում կարող է սոխի բույս առաջացնել, ինչպես նաև մեր այս աշխատութան մեջ արված այն միաստը, որ մեծ գլուխ-սոխի հատակն իր վրա մնացած թեփուկների փոքր պաշարով ընդունակ է նոր բույս տալու, հաստատում են մեր այն թեզը, որ սոխի գոյությունը վեգետատիվ ճանապարհով շարունակելու համար անհրաժեշտ է նյութերի այն մեծ պաշարը, որը գտնվում է մեծ գլուխ-սոխի մասլի թեփուկների մեջ: Հետևաբար ցանկելու համար

Նկ. № 2. Սոխի երկայնակի հատած:

1. Չոր թեփուկներ 2-3. մասլի թեփուկներ 4. արմատներ
5. հատակ 6. բողբոջ

ինչպիսի հաջողութեամբ որ օգտագործուած են սեռերը հյուսիսում, այնպես էլ կարելի է օգտագործել սոխի հատակը՝ մասլի տերեւների նվազագույն պաշարով:

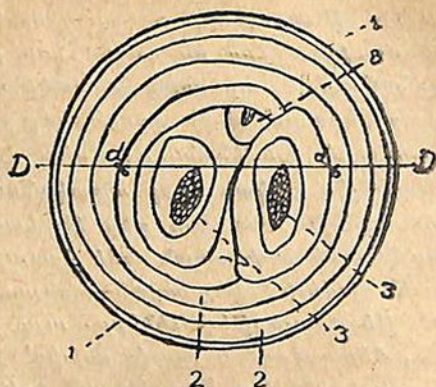
Սոխի հատակը (донце) սոխի խիստ կարճացած ցողունն է, քիչ վրա նստած են թեփուկները և բողբոջները (зачатки)։ Հատակի ներքեի մասից դուրս են դալիս նոր բույսի փնջաձև արձատները։ Նշանակուած է, որ սոխի հատակի վրա, ընդամենը մի քանի միլիմետր շերտում քնած դրութեամբ դտնւում են ապագա բույսի սաղմային էլեմենտները։ Սոխը վեղետատիվ ճանաչարհով բազմացնելիս էական դերը պատկանում է հատակին։ Սոխի մասլի թեփուկներն օժանդակ դեր են կատարում հատակից սկիզբ առնող բույսի նախնական աճի համար:

Սոխի հատակն ավելի կոշտացած—փայտացած կազմութիւն ունի, քան թե մասլի թեփուկները. այդ իսկ պատճառով նա, իբրև կանոն, հեռացվում է գլուխ սոխից՝ նրան մթերային նպատակներով օգտագործելիս։ Այս փաստն իրեն հերթին ցույց է տալիս, որ ապագա բույսի առաջացման համար ամենաէական մասը հանդիսացող հատակը մարդկային սննդի համար համարվում է անպետք և ոչնչացվում է, այն ժամանակ, երբ կարելի էր այդ հատակն օգտագործել իբրև ցանքի նյութ՝ սոխի վեղետատիվ բազմացման համար:

Սոխի հատակը, շնորհիվ իր ավելի փայտացած դրութեան, ավելի լավ է պաշտպանւած մի շարք աննպաստ պայմաններից, քան թե մասլի թեփուկները։ Օրինակ, ձմեռային ցրտի ազդեցութեան տակ, հաճախ է ցրտահարվում գլուխ սոխը, բայց, իբրև կանոն, այդպիսի չափաւոր ցրտահարութեանից հետո հատակը կենդանի է մնում այն ժամանակ, երբ ցրտահարւած գլուխ սոխը մեծ մասամբ անպետք է դառնում մթերային նպատակների համար. այդ նույն ցրտահարւած սոխի հատակը դարձնանք ծլում է ու տալիս է նորմալ բույս։ Ինչպես ցույց են տալիս ամերիկական փորձերը, գլուխ սոխը կենսունակ է մնացել նույնիսկ այն ժամանակ, երբ մեկ ամբողջ տարի պահվել է +3 ջերմաստիճանի տակ։ Գլուխ սոխից կտրած հատակները մեր կողմից մի քանի օր պահվել են ձյան վրա (մոտ—10°-ի տակ) և դարձյալ կենսունակ են մնացել:

Մթերային գլուխ սոխը վաղ դարնանից սկսում է ծլել, որի հետևանքով և արագութեամբ ոչնչանում է, դրա հիմնական պատճառն այն է, որ նրա հատակի վրա դտնւող բողբոջ-

ները կենդանի են: Գլուխ սոխը մթերային նպատակներով ափելի երկար պահելու համար Հայաստանի մի քանի շրջաններում դադելու համ այլ միջոցով սպանում են սոխի հատակը:

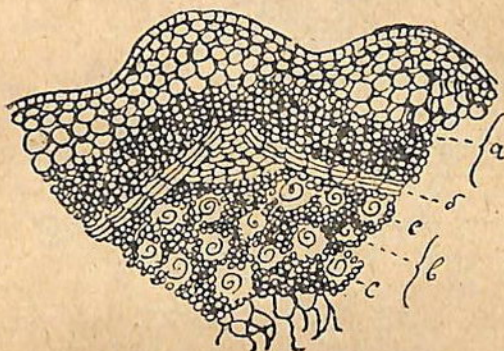

Նկ. № 3. Սոխի լայնակի հատած:

Գլուխ սոխը և սոխուկը (սեռիկը), ինչպես ասվեց, ցրտի ազդեցության տակ յարով/կացելայի են ենթարկվում, որից հետո տնկելիս նրանցից սերմ է ստացվում: Որպեսզի սեռուկը յարով/կացելայի չենթարկվի, նրան ամբողջ ձմեռը պահում են տաք պահեստներում, իսկ եթե նա արդեն ենթարկվել է ցրտին, բայց և նրանից գլուխ սոխ են ուղղում ստանալ, ապա դարձանը, ցանքից առաջ 10—15 օրով տաքացնում են 25—30°-ի տակ և հետո տնկում: այդ ճանապարհով ավելանում է գլուխ տալու ընդունակությունը և պակասում է սերմացողուն տվող բույսերի թիվը: Դրա նմանությամբ ջերմությունը նույն ազդեցությունն է կատարում սոխի հատակները վրա, ինչպես այդ կոնսնենք հաջորդ գլխում:

Սոխի հատակը կտրելու ժամանակը բավական մեծ ազդեցություն ունի նրանից ստացվելիք բույսի դրություն վրա: Աշնանը, երբ գլուխ սոխի բողբոջները դեռ չեն սկսել զարգանալ, կտրած հատակն ընդունակ կլինի ավելի լրիվ սոխ տալու, որովհետև հատակը կտրելիս նրա սաղմերն անպիտան են մնում: Ընդհակառակը, դարձանը կտրելիս, երբ բողբոջները զարթնած են լինում և երբեմն՝ ծիրը սոխի գլխից դուրս եկած, հեռացվում են նաև բողբոջների, դուռի և ծաղկացողունների զաղաթները: Այդ դեպքում կարող է նկատելի չափով նվազել սերմի

սյրողուցիան, բայց և այդ պատճառով կարող է բարձրանալ գլուխ տալու ընդունակությունը: Այդ դրությունը հաստատում է մեր փորձերի այն վարկանսով, երբ ծլած բույսի ծաղկավթյունը հեռացվել է ու նկատվել, որ այդ բույսի տակ գլուխ սոխն ավելի մեծ չափի է հասնում:

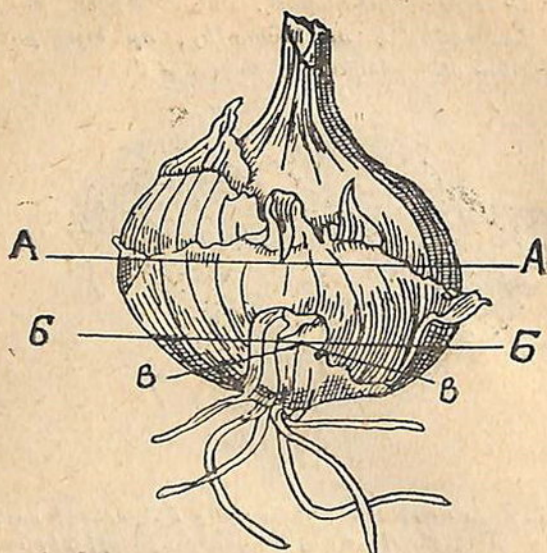

Նկ. № 4. Հատակի լայնակի հատածը միկրոսկոպի տակ
 a—կեղևային մաս, b—գործունյա բջիջների
 դասը, b—կենտրոնական զլան, c—անոթային բողբոջներ:

Ինչպես հայտնի է, գլուխ սոխն իր մեջ մի քանի դուռեր-բույսերի սաղմեր է պարունակում. այսինքն՝ մեկ գլուխ սոխը կարող է մի քանի ինքնուրույն բույսեր տալ՝ սխտորի գլխի նման: Սոխի բաղձազավակության այդ հատկությունը նույնպես պատկանում է նրա հատակին և պայմանավորվում է սոխի սուրբից, զարգացման աստիճանից և մեծությունից:

Այս բոլորից երևում է, որ գլուխ սոխի հատակը մի փոքր մասի թեփուկների հետ միասին նույն բիոլոգիական հատկություններն ունի, ինչոր սոխուկը (սեռուկը), միայն այն տարբերությամբ, որ ավելի զարգացած է ու ընդունակ է ավելի փարթամ բույսեր տալու: Մեր փորձերը ցույց են տվել, որ նպաստավոր պայմաններում հատակները ծլելով, տալիս են նորձալ բույսեր. այդ բույսերից կարելի է ստանալ նվ՝ կանաչ սոխ և՛ գլուխ սոխ և՛ սերմ, և որ ավելի հետաքրքրական է, հաճախ նույն բույսից միաժամանակ ստացվում է և՛ սերմ և՛ գլուխ սոխ: Այդ բանին անընդունակ է ինչպես սերմից աճած սոխը (առաջին տարում), այնպես էլ մեծ գլուխ սոխից աճեցրած:

բույսը. վերջինս եթե նոր գլուխ էլ տալիս է, ապա նա այն-
քան փոքր է մնում, որ ուշադրության չի արժանացել սլրակ-
ախենքի կողմից:

Նկ. № 5. Հատումների գծերը՝ կես սոխի համար A—A
քառորդի համար Б—Б, հատակի համար B—B:

Դատելով գլուխ սոխի և նրա հատակի վերոհիշյալ բխո-
ղիական հատկություններից և ելնելով մեր անցյալի փոքր փո-
քից, 1942 թվի սկզբին առաջարկ արվեց օգտագործել սոխի
հատակն իբրև լրացուցիչ ցանքի մատերիալ, այնպես, ինչպես
սկադեմիկ Լիսենկոն առաջարկեց օգտագործել կարտոֆիլի դա-
դաթը: Այդ առաջարկության հետ միասին կատարվեցին մի-
շարք փորձեր, որոնց արդյունքների մասին հաղորդում ենք հե-
տևյալ գլխում:

ԵԲՍՄԵՐԻՍԵՆՏԱԼ ՄԱՍ

Այն խնդիրները, որոնք առաջադրվեցին սույն հարցը
կոմպլեքսային կերպով ուսումնասիրելու համար, կարելի է հե-
տևյալ հինգ խմբերի բաժանել.—

ա) ի՞նչպես է ազդում գլուխ սոխի տարբեր մեծության
կտրոնը սերմաստվածյան վրա.

բ) սոխի հատակից կարելի՞ է սոխի սերմ ստանալ.

դ) սոխի հատակից կարելի⁶ է գլուխ սոխ ստանալ.

դ) սոխից կտրած հատակներն ի⁶նչպես պահել կենսունակ վիճակում.

ե) հատակը կտրած սոխն ի⁶նչպես պահել մթերային նպատակներով:

Փորձերը դաշտային-լաբորատորիական բնույթ են կրել:

Փորձերի պարամներն առաջին երեք խնդիրները լուսարանման համար եղել են հետևյալները.

Յանքսի համար գլուխ սոխը ձեռք է բերվել վաղարատի շրջանից, 1942 թ. ապրիլի 18-ին: Դրանք իսթուենարևի տեղական սորտի երկու տարբեր մեծության գլուխներ են եղել. մեծ գլուխ սոխեր՝ 60 գր միջին քաշով և մանր սոխեր՝ 13 գր միջին քաշով: Սոխերն ամբողջ ձմեռը պահվել են կոլխոզների սովորական պահեստներում (ցուրտ պահեստ), սոխի որոշ մասն այդ ժամկետին արդեն ծլել էր: Բոլոր սոխերն էլ յարովիդացիոն ստադիան արդեն անց էին կացրել, հետևաբար և նրանցով կատարված ցանքսը պետք է սերմ տար:

Դաշտային փորձերն այդ երեք հարցերի լուսարանման համար կատարվել են դաշտայնական կայանի Երևանի բաղայում. հողը մուգ-գորշ գույնի է, ծանր-կավալտային, թույլ կմախքով, կնձկային կազմութուն ունի. դա միջին բերքատվության պարտեզի հող է. այս փորձերի համար և նրանցից առաջ չի պարարտացվել. ամբողջ մշակությունը տարվել է ձեռքով՝ սովորական բանջարանոցների մշակության նման:

Առաջին խնդրի լուսարանման համար փորձը կատարվել է մեծ գլուխ սոխերի հետ՝ հետևյալ չորս վարիանտներով.

1. Լրիվ սոխ 58,9 գր միջին քաշով.

2. Կես սոխ 28,9 գր միջին քաշով.

3. Քառորդ սոխ 16,2 գր միջին քաշով.

4. Սոխի հատակ 8,0 գր միջին քաշով:

Կես, քառորդ և հատակի հատումները կատարվել են գլուխ սոխի լայնակի ուղղությամբ և ամեն անգամ իբրև ցանքի մատերիալ օգտագործվել է սոխի ներքին մասը. (տես նկ. № 5): Յուրաքանչյուր վարիանտի համար վերցվել է 75 հատ սոխ. հատումները կատարվել են ապրիլի 22-ին, անկվել են ապրիլի 23-ին: Առաջին ջուրը տրվել է ապրիլի 27-ին:

Երկրորդ և երրորդ խնդիրների լուսարանման համար սոխերը և նրանց հատակները ենթարկվել են նախացանքային, ջեր-

մային մշակության, նպատակ ունենալով յարովիզացված սո-
խից և հատակից կրկին գլուխ սոխ ստանալ: Այդ փորձերը
կատարվել են մանր գլուխ սոխերի հետ՝ հետևյալ վարիանտ-
ներով.

5. Լրիվ սոխ առանց տաքացնելու.
6. Հատակ*) չտաքացրած սոխից.
7. Լրիվ սոխ 7 օր տաքացրած.
8. Հատակ՝ 7 օր տաքացրած Լրիվ սոխից.
9. Հատակ առանձին՝ 7 օր տաքացրած.
10. Լրիվ սոխ 16 օր տաքացրած.
11. Հատակ՝ 16 օր տաքացրած Լրիվ սոխից.
12. Լրիվ սոխ՝ 30 օր տաքացրած.
13. Հատակ՝ 30 օր տաքացրած Լրիվ սոխից:

Ջերմային մշակությունը կատարվել է հետևյալ պայման-
ներում. ապրիլի 23-ին մեծ քանակությամբ սոխի գլուխներ
դրվել են տեղափոխման մեջ՝ պահպանելով այնուհետ 25° ջերմու-
թյուն: Սահմանված ժամկետներին (7 օր, 16 օր և 30 օր հե-
տո) տեղափոխման հանվել են 150-ական հատ սոխ, բաժանվել
2 մասի. 75 հատը տնկվել է Լրիվ սոխի վիճակում, իսկ մյուս
75 հատը հատվել են և օդադոփվել են հատակները: Փորձ
արվեց նման ջերմային մշակության ենթարկել նաև սոխից նա-
խօրոք կտրած հատակները, բայց դրանցից ցանքի շատ թե քիչ
արիտանի մատերիայ ստացվեց միայն 7 օր տաքացնելու ընթաց-
քում (տես փորձերի 9-րդ վարիանտը). այնքի երկար պահված
հատակները ծածկվեցին անկերով, հոտեցին և փչացան:

Ուրեմն այս փորձերի՝ ցանքը կատարվել է ոչ միաժամա-
նակ, այլ՝

- 5 և 6 վարիանտները ապրիլի 23-ին.
- 7, 8 և 9 վարիանտները ապրիլի 30-ին.
- 10 և 11 վարիանտները մայիսի 9-ին.
- 12 և 13 վարիանտները մայիսի 23-ին:

Որպեսզի կարելի լիներ համեմատություն կատարել այս
փորձի տարրեր վարիանտների միջև, անհրաժեշտ էր բոլորի
համար հավասար տեղում թյամբ վեղեկացրած չրջան ստեղծել.
այդ իսկ պատճառով բերահալսված կատարվեց տարրեր ժամ-

*) Այս փորձերում հատակները քաշը միջին հաշվով եղել է 4,0 գրամի
ոռհմաններում:

կետներում՝ ինտերվալը պահպանելով դարձյալ 7, 16 և 30 օր, որով ստացվեց բոլոր վարիանտների համար 120 օրվա վեգետացիոն շրջանի տևողություն:

Ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում բոլոր վարիանտների նկատմամբ տարվել է նույն խնամքը, ինչ որ մյուս փորձի համար: Կատարվել են մի շարք ֆենոլոգիական դիտողություններ ու չափումներ:

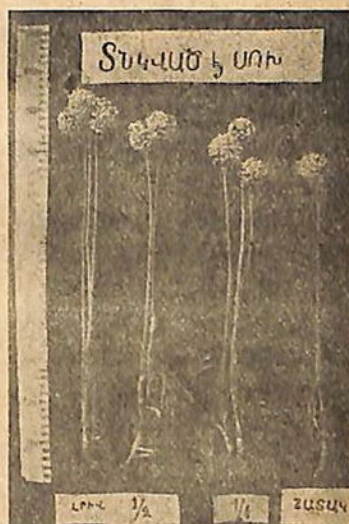
Առաջին չորս վարիանտների վերաբերյալ դիտողությունները ավելի հետևյալ արդյունքները.

Ամենից առաջ ուշադրություն դրավեց այն հանգամանքը, որ բոլոր վարիանտներում էլ գրեթե միաժամանակ առաջացան բույսեր, բայց, ինչպես պետք էր սպասել, տարբեր հրդուրթյան. այդ տարբերությունը մնաց մինչև վերջը և կազմում է բնական դիադրամա. բույսերի բարձրությունը և ընդհանուր դրուրթյան պատկերը կարելի է տեսնել № 6 նկարում:

Երկրորդ երևույթն այն է, որ ինչքան փոքր կտրոն է վերցվել, այնքան ավելի փոքր է եղել ծաղկացողուն տալու միջին ընդունակությունը: Հատակից աճած բույսերն ավելի մեծ հա-

կումն են ցույց տվել նոր և համեմատաբար մեծ դլուխ առաջացնելու, քան թե լրիվ սոխերից աճած բույսերը: Նույնիսկ սկզբնական շրջանում հատակներից ստացված բույսերն այն աստիճան լավ էին, որ նրանց կարելի էր օգտագործել իբրև կանաչ սոխ:

Հատակների մարդում ավելի քիչ թվով բույսեր ստացվեցին, քան լրիվ սոխի մարդերում. հատակների 12%-ը բույս չտվեց. մայիսի 22-ին կատարված դիտողության ժամանակ հետևյալ պատկերն ստացվեց. յուրաքանչյուր մարդում դրած 75 սոխից կային հետևյալ թվով բույսեր.

Նկ. № 6.

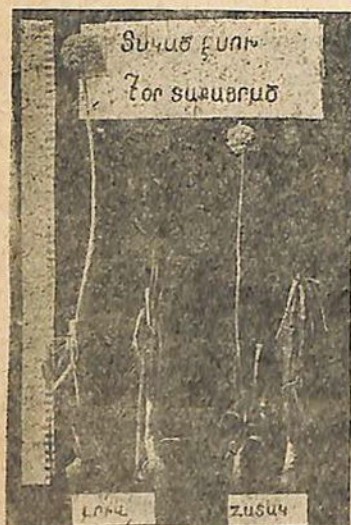
Լրիվ սոխ 75 հատ 100%.

Կես սոխ 75 հատ 100%

քառորդ սոխ 72 հատ 96%

հատակ 66 հատ 88%

Բերքահավաքը կատարվել է հետևյալ մեթոդիկայով. հաշվի է առնվել յուրաքանչյուր բույսից ստացված ծաղկափթթյունի թիվը, սերմի քաշը, նոր գլուխ—սոխի թիվն ու քաշը. անհատական հաշվառումից հետո դուրս է բերվել միջին թվաբանականը՝ համապատասխան գրուպայաների սահմաններում:

Նկ. № 7.

Կոնտրոլ հանդիսացող լրիվ սոխի վարիանտից (№ 5), ինչպես նաև նույն ժամկետին տնկված լրիվ սոխից և՛ նրա հատակից ստացված բույսերի միջև մեծ տարբերություն չի եղել: Այդ մասին զաղափար կարելի է կազմել №№ 7, 8 և 9 նկարներից, որոնք վերաբերում են բույսերի ոչ-լրիվ հասունություն ժամանակին:

Առաջին և՛ երկրորդ փորձերից ստացված գլուխ սոխի բերքի ավյալները ամփոփված են № 1 աղյուսակում:

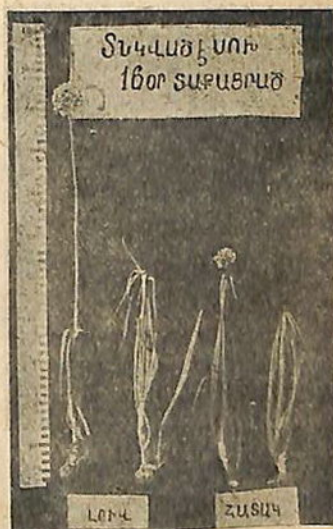
Երկրորդ փորձը (5—13 վարիանտները), որով աշխատել ենք պարզել երկրորդ և երրորդ խնդիրները, կատարվել է բոլորովին նույն պայմաններում, ինչ որ առաջին փորձը (1—4 վարիանտները): Ինչպես ասացինք, երկրորդ փորձի զլխավոր նպատակն էր պարզել, թե նախացանքային ջերմային մշակությունն ինչպես է ազդում նախօրոք յարավիզացված սոխի և նրա հատակի վրա՝ նրանից սերմ կամ գլուխ սոխ ստանալու դեպքում: Երկրորդ փորձի մեջ հատակներից ստացված բույսերի թիվը և վիճակը գրեթե չի տարբերվել նույն վարիանտներին

ԳԼՈՒԽ ՍՈՒՆԻ ԲԵՐԻԻ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻՑ

№	Փորձերի վարիանտները	Սերմ ամբողջ	Նոր գլուխ ամբողջ	Սերմ և գլուխ ամբողջ	Սոխի բաշը մեկ բույսից	
		%	%	%	Միջին	Սերմ չտուածից
1	Մեծ սոխ լրիվ	100	60,0	60,0	20,1	—
2	Մեծ սոխի կեսը	100	71,1	71,1	14,3	—
3	Մեծ սոխի քառորդը	100	78,8	78,8	9,5	—
4	Մեծ սոխի հատակը	100	87,5	87,5	9,0	—
5	Մանր սոխ՝ չտաքացրած	100	100	100,0	32,6	—
6	Մանր սոխի հատակ, չտաք.	100	90,1	90,1	24,7	—
7	Մանր սոխ 7 օր տաքաց.	83,3	94,4	79,0	79,9	170,0
8	Հատակ 7 օր տաք. սոխից	42,8	100	42,8	116,7	169,0
9	Հատակի առանձին 7 օր տաք.	90,5	100	90,5	86,1	146,0
10	Մանր սոխ 16 օր տաք.	70,0	100	70,0	101,0	143,0
11	Հատակ 16 օր տաք. սոխից	45,0	100	45,0	97,6	107,0
12	Մանր սոխ 30 օր տաք.	62,0	100	62,0	96,0	180,3
13	Հատակ 30 օր տաք. սոխից	41,0	100	41,0	75,0	142,0

Աղյուսակի թվերից երևում է, որ սերմ կամ ծաղկացողուն տալու ընդունակությունը չտաքացրած սոխերի նկատմամբ, թե՛

մեծ և թե՛ մանր սոխերի դեպքում, ինչպես նաև էտրած մեծ սոխերի և նրանց հատակների նկատմամբ արտահայտված է 100%-ով. սա նշանակում է, որ սերմացու մատերիալը լրիվ յարավիզացել է ենթարկված հեղելի լինել յարավիզացված սոխի թե՛ մանր տեսակները և թե՛ նրա կտրած հատակները բոլոր գիապես իրարից ոչնչով չեն տարբերվել: Բայց նախացանքային ջերմային մշակութային ազդեցություն տալ ծաղկացողուն տալու ընդունակությունը նկատելի չափով սկսել է նվազել, ըստ որում այդ նվազումը մեծացել է ջերմային մշակութային տեսողու-

Նկ. № 8.

թյան երկարացման հետևանքով, ինչպես նաև ավելի սուր է արտահայտված հատակների, քան թե նույն վարիանտին զուգահեռ լրիվ սոխերի նկատմամբ:

Չորրորդ սյունակի թվերը, միայն աննշան բացառությամբ, ցույց են տալիս հակառակ մի պատկեր՝ սոխերի նոր գլուխ առաջացնելու ընդունակության վերաբերյալ: Ջերմային մշակութային ենթարկված սոխերը և նրանց հատակները 100%-ով ընդունակություն են ցույց տալիս նոր գլուխներ առաջացնելու, Ջերմային մշակութային չենթարկված խոշոր գլուխների այդ ընդունակությունը օրինաչափորեն աճեց է տնկվող մատերիայի փոքրացմանը զուգընթաց: Նշանակում է որքան քիչ մտալի թեփուկներ են թողնվել հատակի վրա, այնքան ավելի շատ թվով բույսերն են նոր գլուխ առաջացրել: Սերմացու սոխի՝ հողում նոր գլուխ սոխ առաջացնելու ընդունակությունը, ինչպես երևիվում է, ընդհանուր բխողովական երևույթ է. միայն թե մեր այս փորձերում այդ երևույթը որոշ չափով տարբեր արտահայտություն է գտել՝ տարբեր մեծություն սերմացու մատերիայի օդադործելիս:

Նկ. № 9.

Այս և նախորդ երեկույթն ամենից առաջ ցույց են տալիս, որ սոխի հատակն ըստ էության ցանքի նույն տիպի մատերիալ է, ինչ որ սևուկը հյուսիսում: Հատակն իրեն մեջ պահպանում է լրիվ սոխի բխողովական բոլոր հատկությունները, եթե նրա վրա թողնվում է սննդանյութերի (մսալի թեփուկների) նվազագույն քանակություն. մեծ սոխի հատակն օժտված է նույն մեծ սոխի բխողովական հատկություններով:

Այս երկու փաստերը (ծաղկացողուն և գլուխ սոխ տալու ընդունակությունները) միաժամանակ ցույց են տալիս, որ

դրանք մի տեսակ հակադիր հատկություններ են. որքան մեծ

չափով է արտահայտվել մեկը, այնքան թույլ է արտահայտվել մյուսը:

Այն փաստը, որ նախացանքային ջերմային մշակութային աղբեցութային տակ պահասել է ծաղկացողուն տալու ընդունակութիւնը և մեծացել է գլուխ սոխ առաջացնելու ընդունակութիւնը, ցույց է տալիս, որ այստեղ կատարվում է բիոլոգիապես խիստ հետաքրքիր մի երևույթ. նախապես յարովիղացված սոխը ջերմութային աղբեցութային տակ պահասեցնում է ծաղկացողուն տալու ընդունակութիւնը: Այս երևույթն ավելի սուր է արտահայտված այն վարիանտներում, երբ իբրև ցանքի մատերիալ օգտագործվել է նախօրոք տաքացրած սոխից կտրած հատակը (8, 11 և 13 վարիանտները): Եթե այս երևույթն օրինաչափորեն նկատվի նաև հետագայում և եթե այն ուրիշ պատճառ չունենա, ապա պետք է ենթադրել, որ Լիսենկոյի ուսմունքի այն մասը, որը վերաբերում է բույսերի զարգացման ստադիայի (գոնե յարովիղացիայի) անհետադարձելիութիւնը, բացարձակ չէ: Հարկավոր կլինի որոշ խմատով վերանայել թերթիայի այդ մասը: Պետք է արձանագրել, որ այս երևույթը նույն օրինաչափությամբ պրակտիկայում նկատվել է սևահների նկատմամբ, երբ ցրտի ենթարկված սևուկը ցանքի հաճար օգտագործելուց առաջ մի քանի օրով ջերմային մշակութային է ենթարկվում՝ նրա սերմ տալու ընդունակութիւնը պահասեցնելու նպատակով (3):

Աղյուսակի 5-րդ սյունակի թվերը ցույց են տալիս, որ մեծ գլուխ սոխից աճեցրած բույսերն ավելի քիչ չափով են կրկնակի պրոդուկցիա (սերմ և գլուխ սոխ) տալիս, քան նրա հատվածները և հատակը (տես՝ 1—4 վարիանտները). մանր սոխերի նկատմամբ տեսնում ենք հակառակ պատկերը. լրիվ մանր սոխը ջերմային մշակութային տակ (5, 7, 10 և 12 վարիանտները) ավելի միակողմանի պրոդուկցիա (գլուխ սոխ) է տալիս. այդ հատկութիւնն ավելի մեծ չափով է արտահայտվում նույն սոխերից կտրած հատակների վրա: Սոխաբուծութային պրակտիկայում այս երևույթը—կրկնակի պրոդուկցիա տալը—ցանկալի է համարվում, որովհետև մեկը գնում է մյուսի հաշվին: Բայց այս փաստը մյուս կողմից ցույց է տալիս, որ սոխն էլաօտիկ մի բույս է և մեր ցանկությամբ կարելի է զարգացնել նրա սերմ կամ գլուխ տալու հակումը: Օրինակ, սերմաբուծական նպատակներով հարկավոր կլինի լրիվ յարովիղացնել ցանքի

մատերիալը: Ոչ-սերմաբուծական տնտեսություններում (առանձնապես լեռնային և հյուսիսային մարզերում), սեփական գյուղի սոխ ստանալու նպատակով հարկ կլինի սոխի հատակները հավաքել այն սոխերից, որոնք ձմռան ընթացքում պահվել են տաք պահեստներում: մյուս հատակները դարնանը տնկելուց առաջ հարկավոր կլինի մի քանի օրով ջերմային մշակութային ենթարկել ու ապա տնկել:

Աղյուսակի վերջին երկու սյունակները թվերը ցույց են տալիս ստացված գյուղի սոխերի մեծությունը զբաղնեցող: Դրանցից առանձնապես ուշադրաւ է այն, որ նոր գյուղի սոխ ստանալու համար ավելի նպատակահարմար է օգտագործել սոխի հատակը, այն էլ նախացանքային ջերմային մշակութային ենթարկելուց հետո, որովհետեւ այդ դեպքում ստացվում են ավելի խոշոր գլուխներ, որոնց քաշը միջին հաշվով հասնում է 100 գրամի: առանձին գլուխներ են եղել մինչև 250 գր քաշով: Հատկապես հետաքրքիր է դիտել վերջին սյունակի թվերը. դրանք ցույց են տալիս, որ այն դեպքում, երբ հաջողվում է ստանալ լրիւ կերպով չչարովիղացված բույսեր, ապա ստացված գլուխ սոխերը, իբրև կանոն, կշռում են ավելի ծանր, միջին հաշվով 100—180 գր: Եղել են առանձին գլուխներ մինչև 300 գր քաշով:

Կայանի դիտ. աշխատող ընկ. Բարաջանյանի ղեկավարութաները ցույց տվին, որ երբ ծաղկելուց առաջ բույսից հեռացվում է ծաղկափթթյունը, ապա բույսը հողում ավելի է մեծացնում նոր գլուխը:

Սովաբուծական-սերմաբուծական պրակտիկայում թեև նկատել են նոր սոխուկներ առաջանալու փաստը, բայց սովորաբար անտեսել են այդ: Ինչպես երևում է մեր այս աշխատութայնից և գիտողութայններից, այդ սոխերի քաշը տատանվում է 10—20 գրամի սահմաններում: Եթե մինչև այժմ դեռ անտեսվել է, ապա ներկայումս խորհուրդ պետք է տալ վերոհիշյալ տնտեսութայններին՝ օգտագործել տնկանյութերի նաև այդ փոքր աղբյուրը:

Փորձերից ստացված սոխի սերմի բերքի տվյալները, ինչպես նաև սերմի մի քանի հատկութայնների մասին եղած տվյալներն ամփոփված են № 2 աղյուսակում:

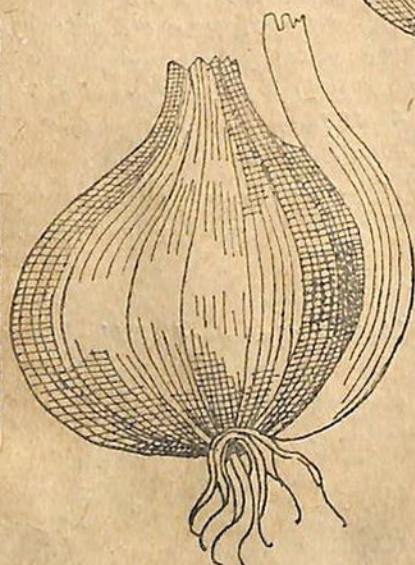
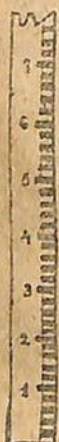
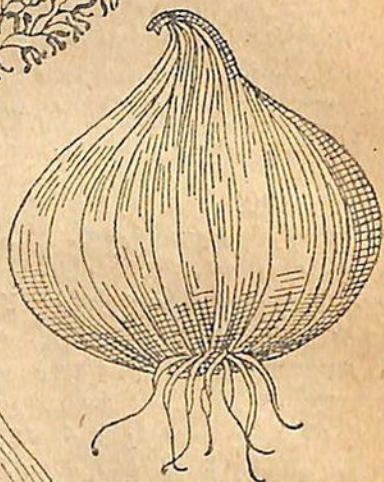
ՍԵՐՄԻ ԲԵՐՔԸ ԵՎ ՈՐԱԿԸ

№	Փորձերի վարիանտները	Սերմի տված բույսերը %	Սերմի բաշը			Սերմի ծլու- նակութունը	
			Սերմի սկզբից (մինչև 2-ին)	Սերմի սկզբից (մինչև 1-ին)	1000 սերմի բաշը գր.	3 օ- րում	7 օ- րում
1	Մեծ սոխ լրիվ	100	5,85	5,85	4,47	77	98
2	Մեծ սոխի կեսը	100	4,60	4,60	4,68	79	97
3	Մեծ սոխի քառորդը	100	1,68	1,68	4,57	85	99
4	Մեծ սոխի հատակը	100	1,54	1,54	4,16	74	96
5	Մանր սոխի չհատաքցրած	100	4,13	4,13	5,08	68	100
6	Մանր սոխի հատակ չտաք.	100	2,70	2,70	4,95	74	97
7	Մանր սոխ 7 օր տաքաց.	83,3	3,81	4,58	5,38	72	99
8	Հատակ 7 օր տաք. սոխից	42,8	1,47	3,38	6,10	78	96
9	Հատակին առանձին 7 օր տաք.	90,5	2,36	2,61	5,06	67	96
10	Մանր սոխ 16 օր տաք.	70,0	2,18	3,11	5,47	52	97
11	Հատակ 16 օր տաք. սոխից	45,0	0,95	2,12	5,27	65	100
12	Մանր սոխ 30 օր տաք.	62,0	0,87	1,40	5,65	74	95
13	Հատակ 30 օր տաք. սոխից	41,0	0,56	1,37	5,27	67	89

Աղյուսակի 4-րդ սյունակի թվերը ցույց են տալիս սերմի պրոդուկցիան դրամներով, 1 բույսից, ներառյալ նաև սերմ չտված բույսերը, իսկ 5-րդ սյունակում՝ նույն տվյալները սերմ տված բույսերի նկատմամբ: Այստեղից պարզ երևում է, որ ինչքան փոքրացվել է ցանքի մասերիսլը, այնքան նվազել է մեկ բույսից ստացված սերմի քանակը (1—4 վարիանտներում): Մեծ լրիվ սոխից (60 դր քաշով) նրա կիսին անցնելիս սերմատվութունը նվազել է համեմատաբար քիչ չափով (1,25 դր մեկ բույսից), բայց կես սոխից քառորդին անցնելիս նվազումը մեծ է եղել (մոտ 3 դրամ): Հատակից աճեցրած բույսը գրեթե նույնքան սերմ է տվել, ինչքան և քառորդ սոխից ստացված բույսը:

Մանր սոխերի և նրանց հատակների նկատմամբ (5—13 վարիանտները) նույն պատկերն է նկատվում, թեև այստեղ հատակներից ստացված սերմի քանակն ավելի քիչ չափով է հետ մնում լրիվ սոխից, իսկ մանր լրիվ սոխից (5-րդ վարիանտ) ստացվել է գրեթե նույնքան սերմ, ինչքան և խոշոր սոխի կիսից (30 դր):

Նախացանքային ջերմային մշակությունն այնքան չի պակասեցրել սերմի քանակը մեկ սերմ տված բույսից, որքան մե-

Նկ. № 10. Հատակով կատարված ցանքսից ստացված սոխեր. առաջինը՝ սերմ և գլուխ սոխ, երկրորդ՝ միայն գլուխ սոխ.

ծաղրել է գլուխ սոխի քաշը: Զերմային մշակության ենթարկված սոխից կամ հատակից աճած այն բույսերը, որոնք տվել են ձև՝ սերմ ձև՝ գլուխ սոխ, առանձնապես ուշադրության արժանի են այն տեսակետից, որ գրեթե առանց նվազեցնելու սերմի պրոդուկցիան, տվել են խոշոր գլուխներ՝ երբեմն մինչև 200 գր քաշով: Ինչպես երևում է № 10 նկարից, այդ նոր բույսերի հատակից գլուխ են դալիս առանձին տերևներ ու ծաղկացողուն՝ և նրա վրա լինում է լրիվ մեծության հասնող ծաղկաթիթյուն: Նույն հատակից սկիզբ է առնում նաև նոր մեծ գլուխ սոխը. դրանք կարծեք թե իրարից անկախ բույսեր լինեն՝ իրենց հատակներով մեխանիկորեն իրար կպած: Եթե սոխի բույսը տալիս է ձև՝ սերմ ձև՝ գլուխ սոխ, ապա գլուխ սոխը լրիվ մեծության է հասնում ոչ այնքան մեկ ծաղկաթիթյունից ստացվելիք սերմի, որքան ծաղկաթիթյունի թվի հաշվին:

Որ տնկված սոխի քաշի նվազումը կամ սոխի հատակով կատարած ցանքը պակասեցրել են մեկ բույսից ստացված սերմի քանակությունը, այդ ինքնին հասկանալի է և տարօրինակ կլինի հակառակն սպասելը. բայց, ինչպես հետևում է ներկա աշխատությունից, հնարավոր է սոխի հատակներով կատարված ցանքի միավոր տարածությունից ստանալ սերմի լրիվ քանակություն, եթե կատարվի ամելի խիտ ցանք: Մեկ բույսից ստացվող սերմի պակասը կարելի էլինի ծածկել բույսի թիվն ամելացնելու միջոցով: Ինչպես երևում է այս աշխատության անունից, սոխի հատակն առաջարկվում է իրեն ցանքի լրացուցիչ և ոչ-երբեք իրեն հիմնական մատերիալ, կամ նրան հավասար արժեք ունեցող մատերիալ: Բայց այստեղ կարևոր ենք համարում կանգ առնել հետևյալի վրա. սոխի սերմարուծությունը զրադիոլ տնտեսություններում ընդունված է հետևյալ միջին նորման. մեկ հեկտարի վրա տնկում են 10—12 տոննա ամենարևոտի գլուխ սոխ ու դրանից ստանում են միջին հաշվով 4—5 ցենտներ սոխի սերմ: Եթե տնկվող յուրաքանչյուր գլուխ սոխի քաշը միջին հաշվով ընդունենք 50—60 գր, ապա մեկ հեկտարի վրա ստացվում է 200 հազար բույս. այդ դեպքում 4—5 ցենտներ սերմը կկազմի 2,0—2,5 գր սերմ յուրաքանչյուր բույսից: Այս հաշվումների արդյունքները մեր փորձերի և այլապես հետ համեմատելիս ամենից առաջ երևում է, թե ինչքան ցածր է սոխի սերմի բերքն այդ տնտեսություններում, մինչդեռ լավ խնամքի և անկորուստ հավաքի դեպքում

կարելի կլինի հալածել առնվազն 2 անգամ ավելի սերմ: Հաշվումները մյուս կողմից ցույց են տալիս, որ սոխի հատակներով կատարված ցանքից կարելի է ստանալ նույնքան սերմ, ինչքան ստանում են վերահիշյալ տնտեսությունները, օգտագործելով դրա համար ոչ թե 12 տոննա սոխ, այլ 1—2 տոննա հատակ:

Ուշադրության արժանի է նաև այն, որ սոխի սերմ ստանալու համար երբեմն կարելի է օգտագործել նաև համեմատաբար փոքր քաշի սոխերն իբրև ցանքի մատերիալ:

Երկրորդ աղյուսակի 6, 7 և 8 սյունակները թվերը ցույց են տալիս ստացված սերմերի մի քանի որակական հատկությունները: Ամենից առաջ երևում է, որ տնկվող գլուխ սոխի քաշը պակասելու դեպքում երբեք էլ չի պակասում ստացված սերմի բացարձակ քաշը (հաճախ նույնիսկ բարձրանում է): Ծլունակության թվերը ցույց են տալիս այդ սերմերի կենսունակությունը, որ և մեզ իրավունք է տալիս ենթադրելու, որ նրանք պիտանի են ցանքի համար: Թե ինչպես է անդրադառնում այդ սերմը սոխի գլխի մեծություն ու այլ որակական ցուցանիշների վրա, երբ նրանով կատարվելու լինի ցանքը, այդ մասին առանց փորձնական տվյալների եզրակացություններ չենք ուղղում անել: Բայց եղած փաստերը նախատվադնել են հանդիսանում ոչ-բացասական եզրակացությունների համար:

Աղյուսակ № 3

№ №	Փորձերի վարիանտները	Մեկ բույսից ստացվել է		Ցանված 1 գր նյութից ստացվել է	
		գլ ուկ	սերմ	գլ ուկ	սերմ
1	Մեծ սոխ լրիվ	20,1	5,85	0,34	0,10
2	Մեծ սոխի կեսը	14,3	4,60	0,48	0,15
3	Մեծ սոխի քառորդը	9,5	1,68	0,60	0,18
4	Մեծ սոխի հատակը	9,0	1,54	1,13	0,19
5	Մանր սոխ չտաքացրած	32,6	4,13	2,50	0,32
6	Մանր սոխի հատակը, չտաքաց.	24,7	2,70	6,17	0,67
7	Մանր սոխ 7 օր տաքացրած	79,9	3,81	6,15	0,29
8	Հատակ 7 օր տաքացրած սոխից	116,7	1,47	29,20	0,34
9	Հատակն առանձին 7 օր տաքացրած	86,1	2,36	21,52	0,59
10	Մանր սոխ 16 օր տաքացրած	101	2,18	8,61	0,21
11	Հատակ 16 օր տաքացրած սոխից	97,6	0,95	21,97	0,24
12	Մանր սոխ 30 օր տաքացրած	96,0	0,87	7,30	0,08
13	Հատակ 30 օր տաքացրած սոխից	75,0	0,56	18,52	0,10

Գլուխ սոխի և սերմի բերքատուության տվյալները ի մե բերելու համար, ինչպես նաև այդ հարցերին վերաբերող նյութը վերջացնելուց առաջ նայինք № 3 աղյուսակը.

Աղյուսակից պարզ երևում է, որ հատակներից միշտ էլ կարելի է սերմ ստանալ, եթե նրանք յարույժացված են, բայց այն դեպքում, երբ նպատակ է դրվում աղբյուրի մատերիալից ստանալ միայն գլուխ սոխ, դեռ որոշ դժվարություն կա, որը պետք է հաղթահարել: Երևում է նաև, որ սերմի և գլխի պրոդուկցիան, ինչպես ասվել է, կարծես թե իրար հակադիր մեծություններ են. մեկի ավելացման դեպքում մյուսի քանակը փոքրանում է. բայց եթե չմոռանանք, որ այդ երկու արժեքավոր պրոդուկցիաները ստացվում են միևնույն ցանքից, ապա պարզ է դառնում, որ, իբրև գործի սկիզբ, գլուխ սոխի հետ միաժամանակ կարելի է սերմ ստանալ նաև ոչ-սերմաբուծական տնտեսություններում, քանի որ սոխի սերմի պահանջը միշտ և ամենուրեք մեծ է:

Երբորդ աղյուսակի վերջին երկու սյունակների թվերը ցույց են տալիս միայն այն, թե ինչպիսի օրինաչափությամբ բարձրանում է մեկ միավոր ցանված մատերիալից ստացվող պրոդուկցիան, այն ժամանակ, երբ այդ մատերիալը նվազելիս փոքրանում ու դերոյի է համասարվում նրա մթերային արժեքը: Առանձնապես արագ է մեծանում գլուխ սոխի պրոդուկցիան՝ նախօրոք տաքացրած սոխի հատակն իբրև ցանքի մատերիալ օդապղծելիս:

Գլուխ սոխից կտրած հատակները մինչև ցանելը կենսունակ վիճակում պահելու հարցը խիստ կարևոր դործնական նշանակություն ունի: Բանն այն է, որ սոխի հատակները կարելի է հավաքել տարվա բոլոր եղանակներին և ամենուրեք, որտեղ ապավում է մթերային գլուխ սոխը. բայց միշտ և ամենուրեք էլ, որ կարելի է նրանցով ցանք կատարել:

Կտրած հատակները պահելու վերաբերյալ մինչև այժմ կատարված մեր ուսումնասիրությունները և դիտողությունները հիմք են տալիս ասելու, որ նրանց կենսունակ վիճակում պահելու հարցը կարող է առաջ դալ միայն աշնանից—դարուն ընկած ժամանակամիջոցի համար, երբ ցանք անելու հնարավորություն չկա. մյուս բոլոր ժամանակներում (վաղ դարնանից մինչև ուշ աշուն) կտրած հատակներն անմիջապես կարելի է օդապղծել ցանելու համար, ուստի և նրանց նկատմամբ վե-

րանում է պահելու անհրաժեշտությունը։ Աշխարհ, մինչև հողի
ստեղծելը, հատակներով կարելի է աշխանացան կատարել և ստա-
նալ կանաչ սոխ ու սոխի սերմ։ Նույն հաջողությամբ կարելի
է թարմ հատակներով ցանք կատարել վաղ դարնանից սկսած
մինչև ամառվա վերջն ու ստանալ կանաչ սոխ, դուլիս սոխ և
սերմ, նայած սոխի (հատակի) շարովիղացված կամ ոչ-յարո-
վիղացված դրությանը։ Այդ ամբողջ ժամանակամիջոցում կտրած
հատակները կարելի է և չպահել։ Բայց այն հանդամանքը, որ
կտրած հատակների քանակն այդ ամբողջ ժամանակամիջոցում
խիստ քիչ-քիչ է առացվում, մինչդեռ ցանկալի կլինե՞ր այդ բո-
լորը հավաքել և նրանցով կատարել մեկ կամ երկու ժամկետա-
յին ցանք, ստիպեց մեզ ուշադրություն դարձնել նաև այդ հար-
ցի վրա։ Փորձերը ցույց տվին, որ կտրած հատակները կենսու-
նակ պահելուն խանդարում են միկրոօրգանիզմները, որոնք
մեծ արագությամբ (մի քանի օրում) ոչնչացնում են հատակը։
Ուստի հատակը կենսունակ պահելու համար ամենից առաջ պետք
է պաշարել այդ միկրոօրգանիզմները դործունեության դեմ,
սակայն առանց միասնելու սոխի կենսական էլեմենտներին։ Այս
տեսակետից սոխը կարտոֆիլի պալարից տարբերվում է նրանով,
որ վերջինիս դադարել կտրելիս առաջանում է խցանային կեղև
ու դրանով պալարը պաշտպանվում է միասնատուններից։ Սոխն
այդպիսի հնարավորություն չունի։

Փորձ արվեց չորացնել կտրած հատակները և դրանք պահել
օդաչոր վիճակում․ այդ նպատակով կտրած հատակները փովե-
ցին սենյակային ջերմաստիճանի տակ, բարակ շերտով։ Փոր-
ձերը ցույց տվին, որ հատակների կենսունակությունը կորչում
է դեռ օդաչոր վիճակի հասնելուց առաջ։

Փորձ արվեց նաև հատակները պահպանել ֆորմալինի և
այլ թունավոր նյութերի գոլորշիների մեջ։ Այդ դեպքում թեև
միասնատունները չեն կարողանում զարգանալ, բայց և ոչնչանում
է ինքը՝ սոխի հատակը։

Ի վերջո գործադրվեց ցրտի մեջ պահելու միջոցը։ Փորձը
կատարվեց հետևյալ կերպ․ դուլիս սոխից կտրած հատակները
ձմեռվա կիսին պահվեցին ձյան վրա, դրսում, երբ ջերմաս-
տիճանը—10°-ի սահմաններում էր․ այդ պայմաններում հա-
տակները սառած վիճակում 10 օր պահելուց հետո ծլելու հա-
մար դրվեցին տերմոստատի մեջ․ պարզվեց, որ հատակները
պահպանել էին իրենց կենսունակությունը։ Այս փորձերից ել-

նելով, եկանք այն եղբայրացութեան, որ հատակները կենսունակ
փիճակում պահելու ամենապարզ միջոցն առայժմ պետք է հա-
մարել ցուրաբ: Գարնանից—աշուն ընկած ժամանակամիջոցում,
եթե հարկ լինի պահել հատակները, պետք է օգտվել ասեղա-
տներից: Ձմեռվա ընթացքում կարելի է օգտագործել ցուրտ
նկուղները, միջանցքները, ծածկերը, ձեղնահարկերը: Հատակ-
ներով լցրած արկղները կարելի է պահել նույնիսկ բացօթյա:

Սակայն բոլոր դեպքերում, երբ այդ հնարավոր է, սոխի
հատակները լավ կլինի պահել հողի մեջ, թեկուզ ձմեռվա կի-
սին: Մեր կարծիքով դա հատակները պահելու լավագույն եղա-
նակն է: Ամբողջ ձմեռվա ընթացքում կանաչ սոխ ունենալու
կամ նույնիսկ դարձանը սոխի չեթիլներ պատրաստելու համար
սոխի հատակները կարելի է տնկել ջերմոցներում: Ուստի, որ-
տեղ դա հնարավոր է (ջերմոցներում, տաք բնակարաններում
և՛ ալյն), սոխի հատակները կարելի է տնկել հողով լցրած
արկղների մեջ ու ստանալ կանաչ սոխ:

Վերջին հարցը, որ ծագում է սույն աշխատութեան կապակ-
ցութեամբ, այն է, թե որքան ժամանակ պիտանի փիճակում կա-
րելի է պահել մթերալիս սոխը, որից կտրվել է նրա հատակը:
Այս խնդրը մենք համարում ենք բոլորովին երկրորդական,
այն տեսակետից, որ մեր առաջարկութեամբ մթերալիս սոխից
նրա հատակը պետք է կտրել սոխի օգտագործման ժամանակ և
ոչ թե նախօրոք: Այդ տեսակետից կարելի էր այս հարցի վրա
նույնիսկ կանգ չառնել. սակայն այս միջոցառումը հետաքրքիր
կարող է լինել այն դեպքերում, երբ ուղում են սոխի հատակով
աշնան կամ դարձան որոշ ժամկետներում մեծ չափով ցանք կա-
տարել: Այս դեպքում տվյալ հարցը նպատառվոր պայմաննե-
րում լուծվում է սոխի չորացման կամ կոնսերվացման միջո-
ցով: Կոնսերվի դործարանները կարճ ժամկետում կարող են մեծ
քանակությամբ սոխի հատակներ տալ աշնանը կամ, որ ավելի
ցանկալի կլինեիր, դարձանը. վերջին դեպքում լավ կլինեիր, եթե
մթերված գլուխ սոխն աշնանից լավ չորացվեր ու ձմեռը պահ-
վեր տաքացրած պահեստներում և որպեսզի հատակները դար-
ձան օգտագործվեն գլուխ սոխ ստանալու համար:

Ինչպես արդեն ասվեց, սոխի հատակը ոչնչացնելը (նա-
խօրոք կարելի կամ դադելը) որոշ չափով նպաստում է մթերա-
լիս սոխն ավելի երկար ժամանակ պիտանի փիճակում պահե-
լուն: Այն, ինչ կիրառվում է Հայաստանի մի քանի շրջաննե-

ըստ կարելի է հանձնարարել ավելի լայնորեն կիրառել նաև ուրիշ տեղերում:

Մեր փորձերը ցույց ավելին, որ հատակը կտրած մթերային առիւր մինչև $+30^{\circ}$ -ի տակ, ցուրտ պահեստներում կարելի է պահել ավելի քան 2 ամիս. այդ ջերմաստիճանի տակ միկրոօրգանիզմները դործել չեն կարող: Բայց կտրած սոխը չպետք է մեծ կույտերով դարսել, քանի որ դրանով կեղտոտվում է նա, իսկ մեծ կույտերում կարող են սկսել ու զարգանալ միկրոօրգանիզմները պրոցեսներ ու փչացնել մթերքը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

1. Գլուխ սոխի հատակն օժտված է գլուխ սոխի բիոլոգիական բոլոր հատկութուններով. գլուխ սոխի մասլի թեփուկները սննդանյութերի պաշար են հանդիսանում հատակից սկիզբ առնող բույսի համար: Սոխից ինքնուրույն բույս առաջանալու և նրա հետագա զարգացման համար բավական է մասլի թեփուկների շատ ավելի փոքր քանակութուն, քան այն, ինչ որ գտնվում է գլուխ սոխի մեջ:

2. Ելնելով դրանից, փորձնական տվյալներով ապացուցվում է, որ մթերային գլուխ սոխի հատակը ցանքի լավ մատերիալ է. դրանով կատարած ցանքից կարելի է ստանալ և կանաչ սոխ, և՛ սոխի սերմ և՛ գլուխ սոխ: Այդ տեսակետից մեծ գլուխ սոխի հատակը նույն տիպի ցանքի մատերիալ է, ինչ որ սևուկը: Ուստի մթերային գլուխ սոխը կարելի է օգտագործել երկու ուղղությամբ—մասլի թեփուկները՝ սննդի համար, հատակը՝ ցանքի համար:

3. Յարուվիզացիայի ենթարկված գլուխ սոխից և նրա հատակից ստացվում են 100%-ով ծաղկացողուն տվող բույսեր: Բայց, իրեն ընդհանուր երևույթ, նկատված է, որ այդ նույն սոխը հողում առաջացնում է նաև փոքր սոխուկներ—սոխի նոր գլուխներ՝ 10—20 գրամ միջին քաշով: Յարուվիզացիայի չենթարկված սոխից և նրա հատակից ստացվում են միայն նոր գլուխ սոխեր՝ առանց ծաղկացողունի:

4. Յարուվիզացիայի ենթարկված գլուխ սոխից կամ նրա հատակից, եթե նախացանքային ջերմային մշակություն է կատարվել, ստացվում են բույսեր, որոնց մեջ պակասում է ծաղկացողուն տվող բույսերի թիվը. դրան զուգընթաց հողում ա-

առաջանում են ավելի խոշոր քաչի լիարժեք նոր գլուխ սոխեր՝ մինչև 180 գր միջին քաչով։ Այս տեսակետից սոխի հատակն իբրև ցանքի մատերիալ, դարձյալ նմանվում է սևոկին։

5. Մեծ գլուխ սոխը, ինչպես նաև նրա կեսը, քառորդը և հատակը, առաջացնում են նույն տիպի բույսեր՝ նորմալ սերմատալությամբ։ Կես սոխը պրակտիկորեն նույնքան սերմ է տվել, որքան և լրիվ սոխը։ սերմատալության մեծ անկում է նկատվել կեսից քառորդ սոխին անցնելիս։ սոխի հատակը նույնքան սերմ է տվել, որքան և քառորդ սոխը։ Համեմատաբար մանր լրիվ սոխերը (13 գր քաչով) գրեթե նույնքան սերմ են տվել, որքան և մեծ գլխի կեսը (30 գր քաչով) և քիչ պակաս՝ քան մեծ լրիվ սոխը։ Նշանակում է, որ սերմ ստանալու համար իբրև ցանքի մատերիալ կարելի է օգտագործել ինչպես մեծ գլխի կեսը, այնպես էլ համեմատաբար մանր գլուխ սոխերը և հատակները։

6. Սոխի այն սերմերը, որոնք ստացվել են սոխի հատակներից և մանր սոխերից, ինչպես նաև ջերմային մշակության ենթարկված ու չենթարկված գլուխ սոխերից ու նրանց հատակներից, իրենց հատկութուններով (բացարձակ քաչը, ծլունակությունը և ծլման էներգիան), ոչնչով հետ չեն մնում այն սերմերից, որոնք ստացվել են լրիվ մեծ գլուխ սոխից։

7. Սոխի հատակը կենսունակ վիճակում երկար պահելու համար առաջարկում ենք առայժմ օգտվել ցրտից, որի մեջ նրանք համեմատաբար երկար ժամանակ մնում են կենդանի։ Այդ նպատակով կարելի է օգտվել ինչպես ձմռան բնական ցրտից, այնպես էլ սառցատներից։ Գարնանը կտրած հատակներով կարելի է անմիջապես ցանք կատարել, հետևաբար և վերանում է նրանց պահելու անհրաժեշտությունը։

8. Մթերային գլուխ սոխն ավելի երկար ժամանակ է պահվում պիտանի վիճակում, եթե հեռացվում է կամ ոչնչացվում նրա հատակը, որովհետև այդպիսի սոխը զրկվում է ծլելու հնարավորութունից։

9. Ենթևում մեր այս հետազոտություններից, առաջարկում ենք, իբրև լրացուցիչ ցանքի մատերիալ, օգտագործել մթերային գլուխ սոխի հատակը։ դա կարող է տալ և՛ կանաչ սոխ՝ տարվա բոլոր եղանակներին, և՛ սոխի սերմ՝ եթե յարգվի պահված է հատակը, և՛ գլուխ սոխ, եթե հատակը յարգվի պահված է, կամ եթե ցանկուց առաջ ենթարկվում է ջերմային մշա-

կության: Մեր այս առաջարկն ավելի մեծ նշանակութիւն կարող է ունենալ այն մարդերի և ուսուցիչների համար, որտեղ սոսիս սերմով կատարված ցանքից առաջին տարում դուրս սոսիս չէ ստացվում (հյուսիսային մարդերում, Սիբիրում, լեռնային շրջաններում): Այս առաջարկը մեծ նշանակութիւն կարող է ունենալ նաև սոսիս սերմարուծութեամբ զբաղվող տնտեսութիւններին համար, որովհետև սրանով կարելի կլինի ստանալ սոսիս սերմի լրացուցիչ քանակութիւն՝ դրա համար օգտագործելով սոսիս անարժեք համարված հատակը:

10. Իբրև ցանքի մատերիալ, մթերային սոսիս հատակները կարելի է կենտրոնացած կարգով ձեռք բերել սոսիս վերամշակող և չորացնող կոնսերվի դործարաններից և հանրային ճաշարաններէից. կարելի է կազմակերպել նաև հատակների հավաքը բնակչութեան մեջ: Սոսիս հատակներով ցանքը կարելի է կատարել և՛ մեծ մասշտաբով, սովխոզներում ու կոլխոզներում, և՛ փոքր տարածութիւններով՝ անհատական օգտագործման հողամասերում, բանվորական օժանդակ տնտեսութիւններում և այլն:

11. Սոսիս հատակը ցանքի համար օգտագործելու դործը նոր է և դեռ ուսումնասիրելու հարցեր չառ կան. առանձնապէս կարիք կա աշխատանք կատարել կտրած հատակները երկար ժամանակով կենսունակ պահելու, ինչպէս նաև կատարված ցանքից մեծ քանակութեամբ պրոդուկցիա—սերմ կամ դուրս սոսիս ստանալու համար:

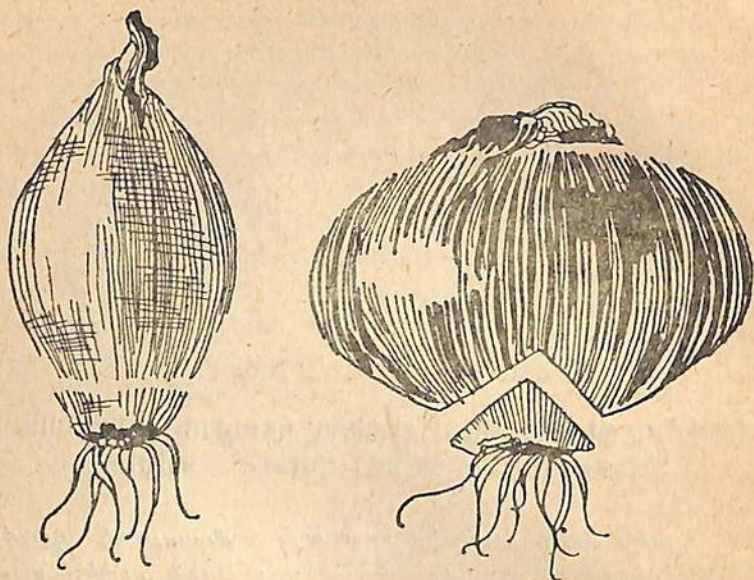
ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ՀՐԱՀԱՆԳ

ՄԹԵՐԱՑԻՆ ԳԼՈՒԽ ՍՈՒԽԻ ՀԱՏԱԿԸ ԿՏՐԵԼՈՒ, ՊԱՀԵԼՈՒ ԵՎ
ՑԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ ՕԳՏԱԳՈՐԾԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

1. Գլուխ սոխի հատակը նրա աշն մասում է դանդում, որտեղից դուրս են դալիս արմատները: Սոխն ուտելուց առաջ նրա հատակը սովորաբար կտրում են ու զցում, որպես այնպիսի կոպիտ և ոչ-սննդատու մաս: Սոխի հատակի վրա դանդում են ապագա սոխի սաղմային բողբոջները՝ քնած դրուժյամբ: Փորձերը ցույց են տալիս, որ այդ հատակը կարող է օգտագործվել ցանկու համար, եթե կտրելիս նրա վրա թողնվում է մնացիլ թեփուկների մի փոքր քանակություն: Այդպիսի ցանքից կարելի է ստանալ կանաչ սոխ, գլուխ սոխ կամ սոխի սերմ: Այսպիսով ստացվում է սոխի համար լրացուցիչ ցանքի մատերիալ՝ դրեթե առանց պահանջներու սոխի մթերային մասը:

2. Սոխի հատակը ցանքի համար պետք է կտրել մաքուր և սուր դանակով՝ միանգամայն առողջ և լրիվ հասունացած գլուխ սոխերից: Այն դեպքում, երբ սոխի հատակը երկարավուն դուրս ցցված ձև ունի, աշն պետք է կտրել ուղիղ, մինչև 1 մմ բարձրությամբ վրա (նկ. 11): Սոխի աշն գլուխներից, որոնց հատակը հարթ չէր և ունի, լավ է հատակը կտրել կոնաձև: Կոնաձևի հատումը կատարել դանակի սուր ծայրով, հատման դիմը վերցնելով արմատների դուռուց կես սանտիմետր հեռու և շրջաձև կտրելով, հանել կոնաձև հատակը (նկ. 11): Հատակը

կտրելիս աշխատել անմշառ թողնել արմատները, ինչպես նաև չարկել հատակի վրա դնելով արտաքին չոր թեփուկները:

Նկ. № 11. Հատակների հատման դժները

3. Սոխի հատակը պետք է կտրել մթերային սոխն օդատաշտործելու ժամանակ: Վաղ դարնանից մինչև ուշ աշուն ընկած ժամանակամիջոցում օդատաշտործված գլուխ սոխի հատակները կարելի է անմիջապես տնկել նախօրոք պատրաստված հողամասում: Ուշ աշնանից մինչև վաղ դարնան ժամանակամիջոցում, երբ հողը սառած է լինում, հավաքած հատակները կարելի է տնկել ջերմոցներում կամ տաք ու լուսավոր սենյակներում դրված և հողով լցրած արկղներում. այդ դեպքում ձմեռվա կիսին անգամ կարելի է ունենալ կանաչ սոխ: Այդ կանաչ սոխուկներով դարնանը կարելի է շիթիլ անել դեռնում և ստանալ նորմալ բույս:

4. Ձմեռվա ամիսների ընթացքում կուտակված հատակները, եթե չեն կարող անմիջապես տնկվել, ապա պետք է պահվեն դարնանը տնկվելու համար: Կտրված հատակները կենսունակ միջակում պահելու դործին մեծ չափով խանգարում են միկրոօրգանիզմները, որոնք ջերմության նպաստավոր պայմաններում

դարձանալով, փչացնում են հատակը: Միկրոօրգանիզմների դեմ պայքարելու և հատակները կենսունակ վիճակում պահելու համար առաջիկա կարելի է օգտագործել ցուրտը հետևյալ կերպ: Բնակարանի կամ շենքի այն մասում, որտեղ ձմեռվա ընթացքում ջերմությունը 0° -ից մինչև $+3^{\circ}$ -ի սահմաններում է լինում (օրինակ, ցախատներում, ներքնատներում, չտաքացվող սպակեպատ պատշգամբներում, միջնացքներում և այլն) պահել մի արկղ և նրա կողքին՝ քիչ խոնավացրած մաքուր ալմաղ: Սմեն օր հավաքած հատակները դարձել արկղի մեջ և քիչ ալմաղով ծածկել: այդպես շերտ-շերտ շարելով, երբ արկղը լցվում է, այն տեղափոխել մի խոնավ դետնահարկ, դետնափոր խորշ, կամ եթե հնարավոր է, պահել սառցատներում 0° — $+3^{\circ}$ ջերմաստիճանի տակ: Դարձնել բացվելուն պես, երբ հողամասում հնարավոր է տունի կատարել, պետք է տեղափոխել սոխի հատակները և տնկել:

5. Որպեսզի հատակներով կատարված ցանքերից դուրս սոխ ստացվի, այդ ցանքը պետք է կատարվի դարնանը, այն էլ այնպիսի հատակներով, որոնք կտրված են ամբողջ ձմեռը 15° — 18° ջերմաստիճանի տակ պահված գլուխ սոխից: Աշնանը տնկված հատակներից լիարժեք գլուխ սոխ չի ստացվում: Եթե հատակները կտրվել են ցուրտ պահեստներում պահված սոխերից կամ աշնանից կտրված հատակներ են, որոնք պահվել են ցրտում, ապա նրանցից գլուխ սոխ ստանալու համար պետք է նախացանքային ջերմային մշակություն կատարել: Դրա համար դարնանային ցանքից 8° — 10° օր առաջ հատակները պետք է տաքացվեն 25° — 30° -ի տակ (տեղմոտատներում կամ հատուկ տաքացվող սենյակներում), առնվազը 7 օր, և ապա անմիջապես ցանկեն:

6. Սոխի սերմ ստանալու համար դարնանը պետք է օգտագործել այն հատակները, որոնք կտրվել են ցրտի ենթարկված սոխերից կամ որոնք ամբողջ ձմեռը պահվել են ցրտում սովորական պահեստներում: Այն բոլոր հատակները, որոնք կտրվել են աշնան ամիսներին և անմիջապես աշնանն էլ տնկվել են հողում ու ծլել, տալիս են սերմացու բույսեր:

7. Կանաչ սոխ ստանալու համար կարելի է օգտագործել սմեն պայմաններում պահած սոխի հատակը, եթե այն առհասարակ կենդանի է: Այդ նպատակի համար ցանքը կարելի է կատարել տարվա բոլոր եղանակներին:

8. Հատակով տնկումները կատարել լավ մշակված, տեղա-

կան պարարտանյութերով—գոմաղբով և մոխրով պարարտաց-
ված փափուկ ու խոնավ հողում: Տնկումները կատարել չարձե-
րով, պահպանելով միջարձային տարածություն 30 սմ և միջ-
բույսային տարածություն 10—15 սմ: Տնկումները կատարել
3—5 սմ խորությամբ: Կանաչ սոխ տտանայու համար կարելի է
ավելի խիտ սնկել: Ֆանքին վերաբերող մյուս խնամքը—բաղ-
հանք, ջուրը և այլն—կատարել սովորական կարգով:

Մեր աշխատավորության լախ խավերի ուշադրությունը
հրավիրելով այս հարցի վրա, ցանկանում ենք, որ արտադրու-
թյան մեջ աշխատող ընկերները, առանձնապես նախալեռնային
ու լեռնային շրջաններում աշխատող մասնագետները և կոլխոզ-
նիկները զբաղվեն այս հարցերով:

Մասնագիտական հարցերով և ամեն տեսակ խորհուրդների
համար կարելի է դիմել հետևյալ հասցեով. Երևան, Արմյան
մոդուլ № 123, ռեսուրսայինական Գիտա-հետազոտական Դաշտա-
վարական կայան:

ՕԳՏԱԴՈՐՈՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Академик Лысеико. „Переделка природы растений“.
2. Кюз и Брызганов „Овощеводство“ 1934г. Москва“.
3. Хаев и др. „Овощеводство“ 1939г. Москва.
4. Минин „Практикум по огородничеству“ 1928г. Москва
5. Павлов „Лук в контроле“ 1928г. Москва.
6. Михельман и Галькин „Семеноводство“ 1930г. Ростов.

Պատ. խմբագիր Ա. Գալստյան

ՎՋ 00714. Պատվեր 142. Տիրած 1000. Տպագրական 2 $\frac{1}{4}$ մամ. Մեկ մամուլում
36480 նշան. Հեղինակային 1,6 մամ. Ստորագրված է տպագրության
10|||—43թ.

Հայկահայրապետի տպարան, Երևան, 1943

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0008228

Գիմք 1 ռ. 20 կ.

A ^{II} 18915